

консолідації українського суспільства. Однак, в умовах переосмислення змісту поняття «етнічність», яка буде розглядатися як солідаризована група населення певної території, що об'єднується заради досягнення спільних інтересів, маємо всі підстави отримати дієвий чинник для національної консолідації.

Ключові слова: етнічність, етнічна ідентичність, конструктивізм, нація, культура.

Одержано редакцією 05.05.2016
Прийнято до публікації 30.06.2016

УДК 1(075.8)

П'ЯНЗІН Сергій Дмитрович,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії та релігієзнавства
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького,
e-mail: pian@ukr.net

КАТЕГОРІАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ПРОСТОРИ РЕВОЛЮЦІЇ (НА ОСНОВІ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО ТА ЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ДІЯЛЬНОСТІ ОТТО ФОН БІСМАРКА)

У статті досліджується набуття поняттям відповідальності категоріального характеру в межах модернізаційно-революційних процесів на основі аналізу діяльності канцлера Германської імперії Отто фон Бісмарка. Виявляються зв'язки між поняттями революції, модернізації, небезпеки та різними етичними поняттями. Простежується, що саме призвело до виникнення історичних загроз і небезпек кризи модернізації у 19 ст. Висвітлюються історичні чинники утворення революційної ситуації в Європі та можливі відповіді на її виклики з позиції етичних уявлень як історичних постатей, так і соціально-політичних еліт. Простежуються ті обставини, що визначають утворення нових і необхідних особистісно-моральних, матеріальних і юридичних аспектів відповідальності. Розкривається діалектичне сполучення природного й договірних типів відповідальності. Позначається, яким саме чином відбувається перехід відповідальності як етичного поняття на категоріальний рівень як ціннісної основи сталого розвитку будь-якого суспільства.

Ключові слова: модернізація, революція, криза, об'єднання Німеччини, філософія становлення, відповідальність, типи відповідальності, категорія відповідальності.

Постановка проблеми. Кожна країна чи навіть коло сусідніх країн певного історично-культурного регіону при самій постановці питання щодо модернізації неминуче опиняється у край небезпечній ситуації. Така країна може мати інститути, які виглядають на перший погляд непохитними, однак вже при початковому розриві в суспільній думці між тими, хто виступає за пришвидшення подальших змін й тими, хто виступає за неквапливість перемін з'являється ідея революції. При цьому обидві групи, беручи на себе відповідальність за певний варіант можливого майбутнього, опиняються в «цікавому» стані. Перші відновлюють колишнє, проте їх проклинають, а другі роблять революцію, утім їх хвалять. Як зазначав А. де Токвіль: «Я тільки шукаю, чи нема якої-небудь різниці між прокльонами Революції і бажанням відновити колишній порядок речей» [1, с. 241]. Отже, виникають питання: чому так відбувається і яку роль тут відіграє відповідальність?

Якими б шляхами не відбувалася модернізація, все одно вона не є раптовим розривом з минулим, а відповідно, її пояснення необхідно шукати в тому старому порядку, з якого вона природно випливає. Разом з тим, трансформація суспільної думки відбувається і на основі зміни етичних уявлень про можливе майбутнє, наповнення звичних понять етики новими значеннями, утворення нових відносин між ними тощо.

Для будь-якого суспільства модернізація є, врешті-решт, докорінною, а отже й революційною зміною. Тільки питання про те, в якому саме суспільстві опиниться населення

попереднього суспільства і досі залишається гостро дискусійним. Одночасно, питання про ціннісне взагалі й етичне, зокрема, підґрунтя переходу від філософії буття як рівноважної системи до філософії становлення як системи «порядок – хаос – порядок» залишається і до сьогодні не розробленим, хоча б на початковому рівні. А щодо проблемної ролі поняття відповідальності в ситуації модернізаційно-революційних загроз, як і про набуття нею категоріального характеру питання не ставилося взагалі. Хіба що Г. Йонас побіжно вказав на політичний аспект відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розкид філософських думок щодо зв'язку етичних уявлень і революції існує від консервативно-негативних позицій (М. Бердяєв, Е. Бьорк, Т. Гоббс, А. Фергюсон та ін.) через помірковано-консервативну традицію (Д. Юм, І. Кант, Г. Гегель, Р. Блюм та ін.) до радикального захоплення (Г. Бацьоф, К. Маркс, філософи як марксистського, так і не марксистського спрямування до наших днів). Дещо остеронь знаходяться ті, хто прагнув зрозуміти цей зв'язок (Ж. Ж. Руссо, А. Барнав, Г. Завалько та ін.), не займаючи певної позиції.

Загрози модернізації інакше тлумачаться і в різних аксіологічних підходах, оскільки ті, хто описує «ідеальне ... суспільство, не обов'язково революціонери-«соціальщики». Це – ... ідеологи нерівності від Платона до Ніцше та ідеологи рівності від Мора, Кампанелли, Дешана до Оуена і Фур'є» [2, с. 7]. Тих та інших ріднить орієнтація на мету, а не на відповідальне виявлення ризикованих етичних змін.

До поняттєвого поля «модернізація», «революція», «небезпека» слід додавати, на нашу думку, і поняття відповідальності. Проблематику відповідальності в філософії розглядали К.-О. Апель, Г. Йонас, М. Рідель. Серед українських дослідників відповідальності слід виокремити А. Єрмоленка, М. Лемковського, О. Сичивицю. Разом з тим, якщо, з одного боку, це поняття широко використовується в етиці, політиці, юриспруденції, то з іншого боку, воно є нечітким за змістом і масштабом охоплених проявів людської поведінки в різних сферах суспільного життя, не є категорією навіть в етиці.

Метою статті є аналіз набуття поняттям відповідальності категоріального характеру в межах модернізаційно-революційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Ціннісна криза на теренах Німеччини на початку 19 ст. була наслідком, з одного боку, *чергової хвилі модернізації*, яка почалася на заході від власне німецьких земель, причому, насамперед, промислової модернізації. А з іншого боку, *революційним бродінням* в сфері духу, коли так званий третій елемент шукав зустрічі з різноманітними «привидами» як консервативного, правого, так і буржуазного й соціалістичного розуміння (адже не дивлячись на різницю в їхніх політичних програмах і методи суспільного перетворення від реформаторських до комуністично-радикальних, розуміння сутності модернізації германських суспільств було надзвичайно схожим). І тут, на нашу думку, необхідно попередньо виявити ті об'єктивні обставини, що примушували різні верстви німецького населення діяти. Не просто діяти певним чином, а для початку *діяти взагалі*, щоб не бути знесеними потоком історії, адже перед Німеччиною з боку негерманських частин тодішньої Європи постала вже і така загроза як третій чинник необхідності діяти. Причому діяти історично несподівано.

По-перше, після відкриття Америки починається не просто епоха Великих географічних відкриттів, але в етико-політичному вимірі – епоха імперій нового типу, а саме імперій колоніального типу. Спочатку м'якого варіанту з боку країн Піренейського півострова (Португалія, Іспанія) та півночі Європи (Данія, Нідерланди), а згодом і більш жорсткого, хижацького варіанту (Британська та Французька імперії). По-друге, ці імперії не тільки захоплювали нові колонії і воювали між собою, але й робили все, щоб не з'явилися нові конкуренти на європейському континенті. По-третє, міжконфесійне протистояння між католиками й протестантами, з одного боку, та утворення нових країн, які, в свою чергу претендували, і на створення своїх імперій, і на власне німецькі землі (Австрія, Бельгія, Італія), з іншого боку. До того ж революційний рух тут сполучався і з національно-

визвольним рухом, або «весною народів» (Австрійська, а згодом Австро-угорська імперія), і з рухом за об'єднання Італії. І, по-четверте, слід окремо сказати про Священну Римську імперію германської нації.

Ця Імперія, яка була, по суті, об'єднанням декількох сотень територіально-державних утворень, через поступову втрату теократичного характеру мала тенденцію до децентралізації влади. Внаслідок чого відбувалося обмеження влади імператора й одночасне підвищення з кінця 15 ст. влади рейхстагу як захисника інтересів основних верств населення. Відповідно, політична відповідальність договірного типу перерозподілялась від виборного імператора до різних верств. Разом з тим, ослаблення центральної влади призводило як до постійного територіального звуження, так і військової слабкості. Усе це разом дало змогу Наполеону I в 1806 р. припинити її існування. І хоча тоді був ультимативно сформований Рейнський союз, однак наполеонівські війни мали наслідком подальше виснаження германських соціумів і закріплення їхньої відсталості. У тому числі й загальної безвідповідальності населення.

Після перемоги антинаполеонівської коаліції зі складу Рейнського союзу незалежність зберегло лише князівство Ліхтенштейн, а всі інші німецькі землі мали обмежений історичний вибір: або поступово зникнути, або розпочати об'єднання в одну, причому централізовану державу, навколо однієї із земель. При цьому в разі утворення нової держави, яка ввібрала б німецькі землі в тодішніх умовах могла виникнути тільки імперія. Проте така імперія у своєму початку не могла б бути імперією колоніального типу. Загальна германська відсталість і сусідні імперії колоніального типу не дозволили б цього зчинити. Відповідно, розраховувати можна було виключно на внутрішні ресурси, які ще потрібно було організувати. А це, в свою чергу, викликало б необхідність знаходження нового балансу між владою імператора і владою рейхстагу, між устремліннями центральної влади і етичними уявленнями населення про власне майбутнє. Центром цього «розрахунку» став Отто фон Бісмарк-Шьонхаузен.

Сплетіння загальної німецької історії і його особистої біографії видно вже з того факту, що Бісмарк народився 1 квітня 1815 р., а 8 червня цього ж року засновується Германський союз як конфедерація 38 німецьких земель. Керівником Союзу до 1866 р. був імператор Австрії. Проте після австро-пруської війни 1866 р. замість Германського союзу утворюється Північно-германський союз, а з 1871 р. Германська імперія під верховенством Пруссії.

І тут же одразу варто відзначити парадоксальність тодішньої соціально-політичної ситуації. Коли 6 серпня 1806 р. імператор першого рейху Франц II оголосив про відмову від титулу й повноважень імператора, а отже й про скасування Священної Римської імперії, то виходить, що в нього вже не було політичної волі підтримувати існування імперської організації. Більше того, він відмовився, по суті, від *договірного типу відповідальності*. З одного боку, він діяв під тиском наполеонівської Франції, а значить був невільним у власних діях, а тоді і *моральна, і політична відповідальність* з нього начебто знімається. Однак, з іншого боку, в листопаді 1814 р. 29 німецьких князів підписали звернення до нього із закликом знову прийняти титул імператора. І виходить, що політична воля німців вимагала не просто якого-небудь примарного об'єднання, а саме імперської організації нового суспільства. У відповідь Франц II на Віденському конгресі 1814-1815 рр. не просто знов відмовився від імператорської корони, але й завадив відновленню Імперії, чим підтвердив власну безвідповідальність. Причому й *особистісно-моральну безвідповідальність*, і політично-договірну.

З цього випливає, що політична воля німців була, але не було, як виявилось з часом, ні соціальної групи, ні особистості, які б узяли на себе *тягар відповідальності* за майбутнє. Наприклад, «Бісмарк згодом скаржився, що в дні його молодості найбільш значні дипломатичні посади в Пруссії обіймали люди, що мали іноземні прізвища... Більш за все цінувалося відмінне знання французької мови» [3, с. VIII]. До того ж, коли в травні 1847 р. молодий депутат Об'єданого ландтагу Бісмарк відкрито виступив на захист королівських

прав Фрідріха-Вільгельма IV, то це додатково виявило не *природну опозицію дворянства* у боротьбі за свої привілеї, а саме безвідповідальність правлячої еліти, оскільки на той час необхідною була саме *сильна королівська влада* як ядро доцентрових сил спочатку пруського соціуму, а згодом і всього німецького світу. Разом з тим, і сам король Пруссії під час революційних подій 1848 р. виявився і *слабким духом*, і безвідповідальним політичним діячем, хоча й заявляв на початку, що «ніякій силі в світі не вдасться перетворити природні відносини між князем і народом в умовні, конституційні» [3, с. IX].

По-перше, такою силою виявився соціалістично-робітничий рух зі своїм ціннісним колом. По-друге, і ліберальна, а не консервативна частина молоді буржуазії також показала і свою *малодушність*, і знову-таки безвідповідальність перед історичними викликами. Країна опинилась на межі вже не *політичної кризи*, але *громадянської війни* як неминучого й кривавого наслідку соціально-політичної революції. Причому під час громадянської війни відбувається війна не між відповідальністю та безвідповідальністю, а війна між двома розуміннями відповідальності. Тут зауважимо, що ті зміни, які відбулися під проводом Бісмарка, стали справжньою революцією, тільки продовженою в часі і «згори». І війна була знову-таки неминучою, але не громадянською, а спрямованою назовні (війни з Данією, Австрією, Францією).

І от тут виявляється декілька необхідних для нашого дослідження аспектів поняття відповідальності.

По-перше, вона обов'язково сполучається з консерватизмом, адже щоб бути відповідальним за «щось», необхідно і берегти, плекати і навіть охороняти це «щось».

Так, Бісмарк, згадуючи свою юність і становлення власних політичних уявлень, писав, що «мене, вихованого в пруському дусі, відвертало від насильницького посягання на державний порядок. Я повернувся до Берліну не настільки ліберально налаштованим, як до мого від'їзду звідти» [4, с. 2]. Разом з тим, зрозуміло, що тоді слід розрізняти *здоровий, нормальний*, а тепер скажемо – *відповідальний – консерватизм*, який відстоює певні здобутки, надбання тощо та реакційний консерватизм, який діє за принципом «не дозволяти ніколи й нічого іншого» й стоїть на захисті того, що дійсно повинно відійти в історію. Наприклад, Бісмарк із сумом визнає, що «цей особисто близький мені консервативний діяч наніс важкий збиток країні і консервативній справі» в той час, коли «ми прагли захистити наші політичні й військові досягнення від розпаду й відцентрових устремлінь до минулого» [5, с. 142]. І при цьому відповідальний консерватизм повинен *сполучатися як з інтелектом, так і високою мораллю*. Наприклад, «простий здоровий глузд і його чесність робили його незалежним від консервативних течій, у яких не було ні того ні іншого» [5, с. 130], або «волаючи до політичного розуму чи, можна сказати, здорового глузду государя» [5, с. 152].

Сам же Бісмарк вирізняв «численну групу, яку можна було б назвати правим центром і яка була схильна підтримувати уряд; вона вважала лише необхідним *енергійно відстоювати національні завдання* (виділено автором. – С. П.) Пруссії не тільки принципово, але також шляхом негайного втручання військової сили» [4, с. 50], на відміну від короля, який знаючи про консерватизм Бісмарка і «побоюючись скомпрометувати себе, змушений уникати зустрічей з ним» [3, с. IX]. А з іншого боку, говорив про те, що першою «умовою я покладав незалежність Німеччини на основі єдності, достатньо сильної для самозахисту... При таких поглядах головним було для мене не питання про лібералів або консерваторів, а, при тодішній небезпеці війни і коаліції... вільне самовизначення нації і її государів» [5, с. 142].

По-друге, носії відповідальності (будь то соціальна група чи окрема особистість) повинні перевищувати середньостатистичний рівень *історичної активності*, бути енергійними, навіть дещо войовничими. Такими стали юнкерство і реформована армія Пруссії та, відповідно, їхні представники.

Юнкерство починалось як помісне дворянство в сільських районах на сході від Ельби і ствердилося як поміщицька верства на основі кріпацтва. Однак, після відміни кріпацтва

1807 р. через так званий «кодекс Наполеона» та те, що «в керівних бюрократичних колах... досить презирливо ставилися до нащадків старомодного провінційного юнкерства» [3, с. VIII] останнє отримало своєрідний поштовх до виходу з небезпечної для подальшого існування ситуації. Більше того, ситуація була такою, що питання про історичне майбутнє постало наступним чином: або повне зникнення, або трансформація в сільську буржуазію, оскільки були схвалені вільний продаж і купівля землі без станових обмежень.

Врешті-решт, юнкерство через взяття на себе і *економічної, і політичної відповідальності* оволоділо кризою модернізації, а отже, знайшовши в собі сили і волю, змогло уникнути її загроз. Висунувши зі свого середовища свого ж найбільш яскравого лідера – Бісмарка й узявши під контроль так званий юнкерський парламент (прізвисько, дане ландтагу 1848 р.), юнкери згодом *твердо тримали в своїх руках* бюрократичний апарат Германської імперії.

Юнкери, з одного боку, чинили шалений опір фермеризації сільського господарства за британським типом, коли не просто зникає клас дрібних землевласників і селянство (йомени), але зникають будь-які залишки колишніх відносин общинної власності й залишаються фермерські господарства та сільський пролетаріат. З іншого боку, через загрозу власного знищення юнкери пішли шляхом *впровадження* технічно-промислових *новацій* в общинно-сільське господарство й компроміс з консервативною частиною буржуазії. Так, Бісмарк ще до 1847 р. (як року початку політичної кар'єри), узявшись за управління своїм померанським маєтком, не тільки захопився зростанням прибутковості юнкерських маєтків, але й здобув повагу з боку сусідів, як теоретичними знаннями (у Берліні він захистив дисертацію з філософії в області політичної економії), так і практичними досягненнями. Революція, «що спалахнула в березні 1848 р., застала його в маєтку Шенгаузен процвітаючим поміщиком, який зумів непогано використовувати нововведення, внесені в сільське господарство агрохімією Лібіха» [3, с. VIII].

Отже, тут видно, що відповідальність прямо пов'язана з новаціями, прагненням до нових знань, роботою інтелекту тощо.

При цьому Бісмарк як представник юнкерства і сам був надзвичайно активною людиною (а в молоді роки у нього було 27 дуелей), адже недарма він отримав спочатку прізвисько «скажений юнкер», а згодом «скажений депутат». «Усі ж провідні риси його майбутнього характеру – і перш за все презирство до людських ілюзій, величезна воля, невимушеність в прийомах і, нарешті, фізична витривалість – склалися вже тоді» [3, с. IX]. І тут потрібно відмітити, що всі ці риси можна віднести тією чи іншою мірою до всієї відповідально-консервативної частини юнкерства, а бісмарківсько-юнкерське *«презирство до людських ілюзій»* вважати початком *реальної політики* (нім. *realpolitik*) і ревного поборника об'єднання Німеччини Людвіга Августа фон Рохау, який розробив це поняття (1853 р.), і самого Бісмарка на противагу «романтично-сентиментальній» політиці Священного союзу чи баварського короля Людвіга II, чи реакційно-консервативній політиці Австрії з її задоволенням династичних амбіцій Габсбургів.

В історичному підсумку завдяки, насамперед, економічним реформам Бісмарка юнкерський шлях виявився настільки життєстійким, що навіть в соціалістично-орієнтованій літературі заговорили про прусько-юнкерський спосіб капіталістичного розвитку. Наприклад, молодий В. Ленін у своєму політекономічному дослідженні «Розвиток капіталізму в Росії» прямо ставив питання про те, який шлях слід обрати селу: американський фермерський чи прусько-юнкерський.

Отже, відповідальний прусько-юнкерський ціннісний вибір в межах і на основі *realpolitik* і став історично несподіваною відповіддю на ті виклики часу, про які зазначалося вище. При цьому залишившись поміщиками, тобто не зникнувши через перетворення в сільську буржуазію, виконували, по суті, соціальну й економічну функції нового класу.

Військові кола Пруссії стали ще одним носієм відповідальності за майбутню долю Німеччини. Тут, до речі сказати, що сполучення пруської армії і особистої біографії Бісмарка видно знову-таки вже з того факту, що він і сам мріяв бути військовим, весною

1838 р. навіть записався до гвардійського батальйону егерів, а згодом брав безпосередню участь у війнах за об'єднання Німеччини, за що мав різні військові звання.

У березні 1848 р., коли починаються революційні заворушення в Берліні, то він одразу «зв'язується з принцом Пруським Вільгельмом (прозваним «картечний принц») і спонукує його до активних дій на захист розгубленої королівської влади. Особисто чи за посередництва довірених осіб він зв'язується з деякими представниками генералітету пруської армії, намагається і їх переконати в тому, що війська повинні виступити на захист королівської влади, – проте невдало. До цього він намагався підняти в своїй окрузі селянську Вандею, але й це закінчилося невдачею» [3, с. IX].

Можна поставити питання: «Чому саме армійські кола змогли взяти на себе відповідальність за майбутнє об'єднання Германії?» Скоріш за все відповідь криється в тому, що завдяки діяльності видатних німецьких стратегів Герхарда фон Шарнхорста (засновник народної німецької армії, або ландверу) й Карла фон Клаузевіца (військовий теоретик) будова й сама організація пруської армії зазнали значних перемін, оскільки під французьким впливом стало зрозуміло, що тільки *армія, яка складається з вільних людей, здатна захищати державу як гаранта особистої власності*. При цьому, найголовніше, офіцерський корпус більше не формувався за становою ознакою, проте складався зі здатних до військової служби.

Отже, відтепер збройні сили склалися з тих людей, які розуміли, що на них лежить відповідальність за своє майно й свободу.

По-третє, відповідальність через свій необхідний зв'язок зі здоровим консерватизмом та енергійність її носіїв сполучається з *поняттям сили* та незворушною упевненістю у власних душевних і розумових силах.

Так, Бісмарк, згадуючи революційні події 1847-1848 рр., прямо вказує на зв'язок між силою і звуженням/розширенням політичних можливостей, оскільки «якщо б діло дійшло хоча б до найнезначнішої сутички, то Берлін був би узятий не в результаті капітуляції, а силою, і тоді політичне положення уряду було б іншим» [4, с. 38]. А дещо пізніше він заявляв: «Німецьке питання не може бути вирішеним у парламентах, а тільки дипломатією і на полі битви, і все, що ми до сих пір базикаємо і вирішуємо, заслуговує не набагато більше місячних фантазій сентиментального юнака». Незабаром після свого призначення міністром-президентом Пруссії (1862 р.) Бісмарк формулює свою позицію: «Германія дивиться не на лібералізм Пруссії, а на її міць. Великі питання доби вирішуються не промовами й парламентськими резолюціями, – це була помилка 1848-1849 рр., – а залізом і кров'ю» (подібну фразу Бісмарк ужив в одному листі ще в 1858 р., але тільки в латинській редакції: «igni et ferro» («вогнем і залізом»)) [3, с. X].

Згодом, в 1864 р., він підтвердив своє ставлення до використання сили та її значення в політиці: «Питання державного права в останньому рахунку вирішуються за допомогою багнетів» [3, с. XI].

Разом з тим, Бісмарк проявляв неабияку дипломатичну *обережність*, що видно хоча б з того факту, як він намагався *унікати конфліктів* з сильними імперіями того часу і, насамперед, з Великобританією. Російський нейтралітет на випадок війни із Францією він забезпечив у 1887 р., підписавши так званий «Договір перестраховки». З Австро-Угорщиною та Італією Германську імперію пов'язував так званий «Троїстий союз», який гарантував взаємну підтримку вже на випадок війни з Росією.

А щодо *душевного спокою, твердості духу й упевненості*, що породжуються відповідальністю й одночасно є складовими моральної структури відповідальної особистості, відмітимо, що вже під час першого виступу Бісмарка в ландтазі, він спокійно кинув в обличчя своїм ворогам нищівну репліку: «У нечленороздільних звуках я не бачу аргументів» [3, с. X]. До того ж, Бісмарк протягом усього свого життя часто говорив про спокій у тісній зв'язці як в політиці, наприклад, «умови, при яких Царству Польському могли б бути повернуті спокій і мир» [4, с. 227], так і з різними моральними проявами людини: «зберегти

домашній спокій без збитку для державних інтересів» [5, с. 258], «чесність королівської гідності й упевнений спокій короля врешті-решт змусили навіть недругів до поваги» [5, с. 259], «самостійність і твердість переконань людей» [6, с. 58], «з далекоглядною передбачливістю і залізною твердістю» [6, с. 83], «в стані з чистим сумлінням і з такою ж твердістю» [6, с. 58]. Отже, тут додаються такі етичні поняття, як обережність, чесність, гідність, повага, самостійність, передбачливість, твердість, сумління.

Висновки. У результаті проведеного аналізу можна стверджувати, що етична позиція в просторі революції прямо залежить від вибору між відповідальністю й невідповідальністю. При цьому відповідальність спочатку виникає як відповідальність природного типу, що складається самим перебігом соціального життя, мимоволі, випадково, проте згодом сполучається з договірною відповідальністю, що базується на свідомому прийнятті визначеної соціальної ролі. В силу такого діалектичного сполучення тут і виникають ті ситуації (особливо при укладанні угод та їхньому дотриманні), про які писав Г. Йонас і які не вкладаються в дихотомію природного й договірного типів відповідальності. Також необхідно вважати, що в політиці відповідальність, по-перше, переходить з рівня одного з етичних понять на рівень категорії, оскільки вона утворює нові поняттєві поля, в середині яких між звичними поняттями етики утворюються нові, а часом і несподівані зв'язки й відносини. А по-друге, в цій категорії по-новому сполучаються юридичні, матеріальні, особистісно-моральні аспекти відповідальності.

Соціально-філософський та етичний аналіз діяльності О. Бісмарка виявив, що в його особі гармонійно з'єдналися відповідальність і здоровий консерватизм, що породило нове для 19 ст. явище, а саме – відповідальний консерватизм, який дозволив втілити політичну волю всіх німців завдяки об'єднанню німецьких земель в одну державу та здолати більшість загроз в просторі революції. При цьому відповідальний консерватизм обов'язково проявляється як *realpolitik*, а остання, в свою чергу, спирається на філософію становлення.

Таким чином, відповідальність в просторі революції набуває категоріального характеру, а при її виборі – стає основою сталого розвитку соціуму в цілому, а не окремої верстви населення.

Список використаної літератури

1. Токвиль А. Старый порядок и революция / Алексис де Токвиль. – С-Пб.: Алетея, 2008. – 248 с.
2. Завалько Г. А. Понятие «революция» в философии и общественных науках: проблемы, идеи, концепции / Григорий Алексеевич Завалько. – М.: КомКнига, 2005. – 320 с.
3. Ерусалимский А. С. Бисмарк как дипломат (Вступительная статья) // Бисмарк О. Мысли и воспоминания: в 3-х т. / Аркадий Самсонович Ерусалимский. – М.: Государственное социально-экономическое издательство, 1940-1941. – Т. 1. – С. V-XLVIII.
4. Бисмарк О. Мысли и воспоминания: в 3-х т. / Отто фон Бисмарк. – М.: Государственное социально-экономическое издательство, 1940. – Т. 1. – 336 с.
5. Бисмарк О. Мысли и воспоминания: в 3-х т. / Отто фон Бисмарк. – М.: Государственное социально-экономическое издательство, 1940. – Т. 2. – 288 с.
6. Бисмарк О. Мысли и воспоминания: в 3-х т. / Отто фон Бисмарк. – М.: СОЦЭКГИЗ, 1941. – Т. 3. – 212 с.
7. Ермоленко А. Н. Этика ответственности и социальное бытие человека (современная немецкая практическая философия) / Анатолий Николаевич Ермоленко. – К.: Наукова думка, 1994. – 200 с.
8. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації / Ганс Йонас. – К.: Лібра, 2001. – 400 с.

References

1. Tocqueville, A. (2008). The old order and the revolution. – St. Petersburg: Aletheia (in Russ.)
2. Zavalko, G. A. (2005). The concept "revolution" in philosophy and social sciences: problems, ideas, concepts. – Moscow: KomKniga (in Russ.)
3. Erusalimskiy, A. S. (1940). Bismarck as a diplomat (Introductory article). *Bismarck, O. Thoughts and memories: in 3 volumes, 1*, V-XLVIII. – Moscow: State Socio-Economic Publishing House (in Russ.)
4. Bismarck, O. (1940). *Thoughts and memories: in 3 volumes, 1*. – Moscow: State Socio-Economic Publishing House (in Russ.)
5. Bismarck, O. (1940). *Thoughts and memories: in 3 volumes, 2*. – Moscow: State Socio-Economic Publishing House (in Russ.)

6. Bismarck, O. (1941). *Thoughts and memories: in 3 volumes*, 3. – Moscow: Sotsekgiz. (in Russ.)
7. Ermolenko, A. N. (1994). *Ethics of responsibility and social existence of a man (modern German practical philosophy)*. – Kiev: Naukova Dumka (in Russ.)
8. Jonas, G. (2001). *The principle of responsibility. In search of ethics for technological civilization*. – Kiev: Libra (in Ukr.)

PIANZIN Sergii Dmytrovych,

Candidate of Sciences (Philosophy), Associate Professor
of the Department of Philosophy and Religious Studies
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,
e-mail: pian@ukr.net

**CATEGORICAL CHARACTER OF RESPONSIBILITY IN THE SPACE OF REVOLUTION
(ON THE BASIS OF SOCIO-PHILOSOPHICAL AND ETHICAL ANALYSIS
OF OTTO VON BISMARCK'S ACTIVITY)**

Abstract. Introduction. For any society modernization is a revolutionary change. However the question of whether, in what society would be the population of the previous society remains sharply debating. About the role of the concept of the problem responsibility in the situation of the revolutionary threats, as well as about finding its categorical nature of the issue was not raised at all. **Purpose.** The purpose the article is to analyze the concept of finding a categorical nature of the responsibility within the revolutionary process. **Methods.** For such studies were used general scientific methods of analysis, synthesis and comparative method. **Results.** The article investigates the acquisition of the concept of the categorical nature of the responsibility within the revolutionary processes based on analysis of activities of the Chancellor of the German Empire Otto von Bismarck. Reveals a connection of between the concepts of revolution, modernization and the danger and the responsibility. Are traced the circumstances that opredelyayuyut the formation of new and necessary personal-moral, material and legal aspects of responsibility. Reveals the dialectical combination of natural and contractual responsibility types. Represented how is the transition responsibility as an ethical concepts on categorical level as a valuable basis for sustainable development any society. **Originality.** The first time proved the direct relationship between the categorical nature of the responsibility and the concept of revolution. **Conclusion.** It is necessary to state that ethical position in space revolution depends on the choice between responsibility and irresponsibility. Liability arises the responsibility of the natural type, then combined with contractual liability. Because there are dialectical combination of those situations which he wrote G. Jonas and which do not fit into the dichotomy of natural and types of contractual liability. In politics responsibility passes from the ethical concept of the level categories. This category forms a new space, and between the usual concepts of ethics form new relationships. In this category are combined in a new legal, financial, personal and moral aspects of responsibility. Discovered new to the 19th century phenomenon – responsible conservatism, which allowed to avoid most threats in space revolution. Responsible conservatism necessarily manifested as realpolitik. A real policy is based on the philosophy of becoming.

Key words: modernization, revolution, crisis, the unification of Germany, the philosophy of becoming, responsibility, type of responsibility, responsibility category.

Одержано редакцією 10.06.2016
Прийнято до публікації 30.06.2016